

מדוע האדם אלים ורצחני?

הקוף שבתוכנו מאת פראנס דה-ואל.

הוצאת כתר 2009.

274 עמודים הכוללים רשימת מקורות מקיפה ומפתח ועוד 14 תמונות בשחור-לבן של שימפנזים מצויים וגמדיים (בונובו). המחיר 84 ש"ח. מחיר מיוחד לקוראי טבע הדברים: 50 ש"ח כולל דמי משלוח טלפון להזמנת הספר: 02-6557837

בעלי חיים אחרים. קונפליקטים רבים הנוצרים בחברת השימפנזים המצויים גוררים אחריהם אלימות פיזית המתבטאת במכות ובנשיכות. השימפנזים גם יודעים להתפייס, כפי שמספר דה-ואל בספרו "טובים מטבעם". הפיוסים מתקיימים בעזרת שימפנזית בוגרת המשמשת כ"מגשרת", ומסתיימים בפעילות מינית מרגיעה. אולם בחברת הבונובו (השימפנזה הגמדי) לעולם אין קונפליקטים המעוררים אלימות, וכמובן אין מכות, נשיכות ורצח של יריבים. קופי הבונובו מריבים בפעילות מינית מגוונת: זכרים עם נקבות ועם זכרים אחרים, נקבות עם זכרים ועם נקבות, ואף בוגרים עם צעירים. קרבתו הגנטית של הבונובו לאדם דומה לזו של השימפנזה המצוי, והיום מקובל בקרב רוב החוקרים שהאדם והשימפנזה הגמדי הם צאצאים של השימפנזה המצוי.

"מדוע אם כך", שואל דה-ואל, "בחר האדם ביסודות הרצחניים של השימפנזה המצוי ופיתח אותם לממדים כה מפלצתיים?" האדם פיתח כלי נשק קטלניים ושכלל את מנגנוני ההרג מבחינה טכנולוגית, אך גם המציא צידוקים "מוסריים" לרצח "האויבים", הדומים להפליא ל"הסבריי" רצח השימפנזים המצויים מן העדות האחרות.

"מדוע?" שואל דה-ואל, "לא בחרנו בדרכם השלווה של קופי הבונובו והעדפנו לשכלל את תוקפנותם ורצחנותם של השימפנזים?" דה-ואל סבור שהבחירה בידינו, ואפשר בהחלט לבחור בדרכו של הבונובו (שגם הוא שוכן בתוכנו) או בדרך דומה, ולא במורשתו של השימפנזה המצוי הרצחני.

ד"ר אבי ארבל לימד שנים רבות קורס בפרימטולוגיה במכללת סמינר הקיבוצים בתל אביב. ספרו "לקסיקון היונקים - המדריך השלם ליונקי ארץ ישראל" יצא בהוצאת מפה בשנת 2008.

מסוגלים גם מסוגלים להתנהגות מוסרית, עד כדי כך שכדאי שנלמד מהם.

דה-ואל הוא פרופסור לפרימטולוגיה המרצה במחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת אמורי שבאטלנטה. רוב מחקריו ותצפיותיו נערכו בקופים החיים בשביה, בהולנד שבה נולד ובה החל במחקריו, ובארצות הברית שבה הוא חוקר היום. ב-20 השנים האחרונות הוא חוקר שימפנזים מצויים ושימפנזים גמדיים (בונובו). ספרו המצויץ Bonobo: The Forgotten Ape (1997) הוא המקור הטוב ביותר להכרת השימפנזה הגמדי, והוא ספר מרתק.

הביטוי "החיה שבאדם" נפוץ בקרב בני האדם, וכאשר מישו מתפרץ, שובר חפצים, מפעיל אלימות פיזית או הורג מישהו אחר, אנו אומרים שהוא "מתנהג כמו חיה". ואכן, יש בהתנהגותו אלמנטים רבים המקובלים אצל קופים רבים, אך בניגוד לדעה הרווחת בקהל האלמנטים האלה אינם שליליים. כל 240 מיני הקופאים אינם אלימים כבני האדם. הם אינם הורסים את סביבתם ואינם מזהמים אותה כבני האדם, ומעטים מהם פוגעים בבני מינם - מה שקשה לומר על האדם. יוצא מכלל זה השימפנזה המצוי, שהוא הקרוב לנו ביותר מכל הקופאים. מחקרים גנטיים וביוכימיים מצאו שהאדם והשימפנזה חולקים 98.59 אחוז מן הדנ"א שלהם, ואין כל פלא שבתוך כל אחד מאתנו שוכן שימפנזה מצוי תוקפני. השימפנזים צדים מיני קופים אחרים, וביניהם בבונים וקולובוסים. כל מסע ציד כזה הופך לחיננה ולהילולה רבות משתתפים. אם לא די בכך, נצפו שימפנזים המקיימים פטרולים אלימים של זכרים הצדים והורגים שימפנזים מקבוצות אחרות, ואפילו שימפנזים קניבלים. לעומת השימפנזים הגמדיים (Pan paniscus) ממערב אפריקה הם צמחוניים מובהקים שאינם צדים כמובן

בשנים האחרונות פורסמו בעולם עשרות ספרים ומאות מאמרים העוסקים בקופים ובשאר חברי סדרת הקופאים, המוכרים גם בשם המדעי פרימטים (Primates). המחקרים העוסקים בקופאים דומים למחקרים זואולוגיים אחרים, אך כמעט תמיד הם מלווים בפזילה לעבר קרובם הבכיר וכן סדרתם - האדם הנבון. ואכן מחקרים רבים ובעיקר אלה העוסקים בקופי האדם: הגורילה, האורנג-אוטן ושני מיני השימפנזה, עורכים השוואות עם חיהם והתנהגותם של בני האדם, בהנחה שנוכל ללמוד מקרובינו הפרימיטיביים. מחקרים וספרים רבים מצביעים על דמיון זה מפתיע בינינו ובין קרובינו. דמיון זה שאלפי שנות תרבות וחינוך ניסו לסלקו או לפחות לעדנו מתבטא באלפי מצבים שבהם במצבך, מבעד למעטה הדק והשביר של התרבות, הקוף שבתוכנו.

במחקרים שונים אף הצליחו הפרימטולוגים, חוקרי הקופים, לרסן, לחנך ובעיקר ללמד קופים שונים ובמיוחד שימפנזים, שפות חדשות והתנהגויות רצויות לחוקרים. אין ספק שלימוד מחקרים אלה עשוי לסייע בחינוך ילדינו וגם בהבנה של התנהגות בני אדם במצבי לחץ ומצוקה. לצערי הרב רק מעטים מן הספרים הללו תורגמו לעברית, ולכן הם נגישים רק למעטים הקוראים ספרות זואולוגית באנגלית.

בין הפרימטולוגים הכותבים ספרים מתבלט משכמו ומעלה פראנס דה-ואל. ספריו ומאמריו עוסקים בהשוואה מתמדת בין הקופים לבני האדם. זהו ספרו השני שתורגם לעברית. קדם לו "טובים מטבעם" (אוניברסיטת חיפה וזמורה ביתן 1998), העוסק בשאלה אם בעלי חיים מסוגלים להתנהגות מוסרית. התשובה לשאלה זו אינה פשוטה, והיא תלויה בהגדרת המוסר וההתנהגות המוסרית. אך דה-ואל משוכנע שבעלי חיים, ובעיקר קופים וקופי אדם,